

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

з дисципліни

«ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ»

(для бакалаврів)

МАУП

Київ – 2016

Підготовлено завідувачем кафедри філософії Ю.О.Мєлковим

Затверджено на засіданні кафедри філософії
(протокол № 9 від 21 квітня 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Українсько-Азербайджанського Інституту соціальних наук і самоврядування Г.А.Алієва МАУП (протокол № 9 від 29 квітня 2016 р.)

Мєлков Ю. О.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Теорія пізнання» (для бакалаврів). – К. : МАУП, 2016. – 34 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, зміст самостійної роботи з дисципліни «Теорія пізнання», орієнтовну тематику рефератів, питання для самоконтролю, тестові завдання, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна «Теорія пізнання» постає важливим професійно-орієнтованим предметом вивчення для студентів спеціальності «Соціологія». Як одна з провідних сучасних філософських дисциплін, теорія пізнання покликана допомогти студентам зрозуміти основні закономірності пізнавального процесу, а також набути усвідомлення того факту, що пізнання даних закономірностей виступає наслідком багатовікового розвитку філософських та наукових знань.

Метою дисципліни «Теорія пізнання» є сприяння розвитку наукового світогляду студентів шляхом вивчення поглибленого пізнавального процесу та пізнавального ставлення людини до світу. Відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту» та «Програми забезпечення якості освіти у ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», вивчення дисципліни «Теорія пізнання» надасть студентам можливість з'ясувати соціокультурні детермінанти, що обумовлюють процес пізнання, зрозуміти логіку пізнавального процесу, його стадійність, самостійно отримувати та формувати нові знання з використанням відповідної методології, згідно підрозділу 3.3 «Програми забезпечення якості освіти у ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», який передбачає систематичне збагачення знань майбутніх фахівців.

Завданнями дисципліни «Теорія пізнання» є:

- формування у студентів уявлення про людське пізнання, про його природу і соціальні функції, розуміння ними загальних закономірностей пізнавального процесу, фундаментальних проблем пізнання;
- відповідно до вимог професійної наукової діяльності, досягнення усвідомлення студентами суті самого поняття «наука», знань основних етапів її еволюції, ознайомлення студентів з понятійно-категоріальним апаратом і з основними дефініціями та концепціями теорії пізнання;
- засвоєння необхідних знань щодо змісту методологічних принципів, підходів, прийомів, які сформовані в межах гносеології як філософської дисципліни та які застосовуються в науковому пізнанні;
- формування та вдосконалення розуміння студентами закономірності існування та особливостей функціонування наукового пізнання в сучасному суспільстві.

В результаті вивчення дисципліни «Теорія пізнання» студент повинен знати: основні поняття гносеології; специфіку пізнання як предмета філософського аналізу; основні проблеми, напрями та традиції теорії пізнання, висвітлені в історії філософії; сутність та специфіку наукового пізнання; основну проблематику наукового пізнання в філософії науки; особливості та шляхи становлення соціально-гуманітарного пізнання; форми та методи пізнавальної діяльності.

Предмет вивчення дисципліни «Теорія пізнання» тісно пов'язаний із проблематикою інших дисциплін, знання яких може допомогти студенту при вивченні даного курсу. Зокрема, простежується взаємозв'язок теорії пізнання з такими курсами як «Філософія» (і, зокрема, такими іншими галузями філософського знання як онтологія, історія філософії, філософія науки), «Основи наукових досліджень», «Логіка», «Методика та організація наукових досліджень».

У курсі вивчення дисципліни «Теорія пізнання» значну увагу приділено *самостійній роботі студента*, від якого вимагається, в першу чергу, знання класичних поглядів на проблеми, окреслені в межах курсу, та вміння досліджувати першоджерела – основні праці відомих дослідників філософських проблем людського пізнання, таких як Платон, Арістотель, Августин Аврелій, Фома Аквінський, Джон Локк, Рене Декарт, Джордж Берклі, Девід Юм, Іммануїл Кант, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Карл Маркс, Макс Вебер, Вільгельм Дільтей, Генріх Ріккерт, Карл Поппер, Томас Кун, Пол Фейєрабенд, В'ячеслав Стьопін та ін.

Метою організації самостійної роботи студентів є формування у студентів навичок самостійного здобуття знань із теорії пізнання. Дана мета передбачає закріплення та систематизацію знань з проблем теорії пізнання; усвідомлення предметної сфери теорії пізнання, різноманітності форм і методів пізнання та їх взаємодії із соціокультурною реальністю; розуміння сучасних філософсько-наукових підходів до пізнання, специфіки соціально-гуманітарного пізнання; формування навичок самостійного використання пізнавальних операцій шляхом опрацювання й обговорення текстів найвидатніших представників філософії та науки, які вплинули на формування фундаментальних засад теорії пізнання. Важливість принципу індивідуального пошуку знань пояснюється його сприянням розвитку допитливості, зацікавленості, орієнтуванням на дослідницьку роботу теоретичного або дослідно-експериментального рівнів і зближення самостійної роботи з теорії пізнання з науковим пошуком. Спираючись на даний принцип, викладач бере активну участь в організації самостійної роботи студентів, співвідносячи її з навчально-освітньою діяльністю в аудиторії.

Наслідком самостійної роботи має бути розвиток здатності студентів до пізнання різноманітних явищ у сферах економічного, юридичного, управлінського життя та застосування своїх теоретичних знань на практиці. Адже для того, щоб займатися пізнавальною діяльністю у будь-якій конкретній сфері, треба розуміти загальні закономірності пізнавального процесу, знати його фундаментальні проблеми. Необхідно також розуміти діалектику пізнавального процесу, його стадіальність, взаємозв'язок окремих аспектів і етапів даного процесу.

Зміст самостійної роботи студента над темами, що розглядаються в межах курсу з дисципліни «Теорія пізнання», визначається її навчальною програмою, методичними матеріалами, завданнями для написання контрольних та реферативних робіт, а також орієнтовними питаннями для загального обговорення. В межах самостійної роботи студентів як під час аудиторних

занять, так і в позааудиторний час забезпечується ознайомлення з працями видатних мислителів у галузі гносеології, визначеними як першоджерела для обов'язкового опрацювання, системою навчально-методичних засобів (підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій викладача, практикумом тощо); стимулюються активність, ініціативність і творчість студента при самостійному узагальненні знань щодо ідей, концепцій, методів і принципів теорії пізнання, практичні навички щодо використання набутих знань і розглянутих ідей і концепцій для самостійного осмислення сучасних проблем, пов'язаних із пізнавальною діяльністю. Методичні матеріали передбачають можливість самоконтролю з боку студента, його здатність до опрацювання наукової літератури.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з дисципліни «Теорія пізнання» може проводитися в бібліотеці МАУП, у Національній парламентській бібліотеці, в Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського, а також у віртуальних бібліотеках мережі Інтернет. Засвоєння під час здійснення самостійної роботи найважливіших і найскладніших питань зі змісту навчальної дисципліни перевіряється у формі загальної дискусії та обговорень в аудиторії, зокрема під час проведення семінарських занять.

Самостійна робота студентів над темами в межах дисципліни «Теорія пізнання» передбачає:

1. самостійне вивчення частини курсу шляхом конспектування лекцій, написання контрольних робіт, рефератів, повідомлень, виступів на семінарських заняттях;
2. роботу з першоджерелами філософського та наукового характеру, підручниками та періодичною літературою;
3. позааудиторну роботу – участь в обговореннях важливих питань на студентських конференціях, олімпіадах, конкурсах тощо.

Самостійна робота студентів контролюється так само, як і навчальний матеріал, що опрацьовується під час навчальних занять.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ»

Змістовий модуль 1.

Предмет теорії пізнання. Сутність і основні принципи наукового знання

Тема 1. Пізнання як предмет філософського аналізу. Основні проблеми і категорії гносеології

Теорія пізнання в системі філософського знання, її специфіка, предмет і функції. Співвідношення понять «теорія пізнання», «гносеологія» та

«епістемологія». Теорія пізнання і філософія та методологія науки. Теорія пізнання у контексті історії науки та культури.

Основні категорії теорії пізнання. Пізнання та знання. Знання та інформація. Знання як цінність. Знання як засіб і мета. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Походження та обґрунтування знання. Характер процесу накопичення знання: кумулятивність і некумулятивність. Проблема достовірності та меж знання. Знання та реальність. Ознаки знання. Продукування та функціонування знання на тлі культурного контексту. Знання у сучасній інформаційній цивілізації.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Суб'єкт та об'єкт наукового пізнання.
2. Історична доля поняття «гносеологія».
3. Кумулятивне та некумулятивне знання: порівняльна характеристика.

Питання для самоконтролю:

1. Особливість і роль філософії у пізнанні світу.
2. Предмет і специфіка гносеології.
3. Співвіднесення понять «гносеологія» та «епістемологія».
4. Місце і роль теорії пізнання в системі філософського знання.
5. Зв'язок гносеології з антропологією, онтологією і методологією наукового пізнання.
6. Основні гносеологічні проблеми.
7. Феномен знання та його сутнісні ознаки.
8. Суб'єкт і об'єкт пізнання.

Тестові завдання

Гносеологія вивчає:

- а) загальні закономірності, рівні, способи процесу пізнання;
- б) форми людського мислення;
- в) універсальні закони розвитку дійсності;
- г) універсальні закони розвитку свідомості.

«Епістемологія» у перекладі з грецької означає:

- а) теорія ймовірності;
- б) теорія пізнання;
- в) теорія буття;
- г) теорія походження Всесвіту.

Література [1, 8, 10, 19, 25, 34, 37, 54, 66, 75, 78, 90, 91]

Тема 2. Багатоманітність форм знання. Буденне знання

Різноманітність форм знання. Міф, релігія, мистецтво як різновиди знання та форми пізнавальної діяльності. Буденне знання, його роль у становленні та функціонуванні науки. Поняття здорового глузду. Паранаукові форми знання. Обумовленість стосунків наукового та позанаукового знання певним етапом історичного розвитку. Проблема позанаукового знання з позицій теорії пізнання і наукової експертизи. Різновиди позанаукового знання (паранаукове, псевдонаукове, квазінаукове, антинаукове).

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Поняття здорового глузду.
2. Паранаукове знання сьогодні.
3. Астрологія: за і проти.

Питання для самоконтролю:

1. Специфіка наукового та позанаукового знання.
2. Форми позанаукових знань (псевдонаукові знання, антинаукові та ін.)
3. Роль буденного знання у пізнанні світу.

Тестові завдання

Чи завжди істинне знання є науковим?

- а) так, істинне знання може бути тільки науковим;
- б) ні, істинне знання може належати іншим сферам пізнання;
- в) так, тому що істинне знання може бути сформульоване лише у поняттях;
- г) так, тому що знання, що виявляється у художніх образах, повсякденному житті, не є істинним.

Художнє пізнання, на відміну від наукового, характеризується:

- а) міфологічним відображенням світу;
- б) раціональним відображенням світу;
- в) особистісно-суб'єктивним відображенням світу на основі художніх образів;
- г) буденним пізнанням світу.

Література [1, 8, 9, 15, 23, 43, 45, 54, 71, 73, 75, 90]

Тема 3. Особливості, структура та основні принципи наукового знання

Наука як особлива форма діяльності людини і важливий елемент культури. Наука як складний процес отримання нових знань і результат цього процесу. Рівні наукового пізнання. Суб'єкт пізнання, об'єкт і предмет пізнання, система методів і прийомів наукового дослідження, специфічна мова науки. Наукове знання як цінність та наукова новизна. Основні принципи наукового знання: об'єктивність, причинність, простота, ідеалізація, перевірюваність досвідом, наявність методу. З'ясування об'єктивних закономірностей дійсності як основне завдання наукового пізнання. Націленість науки на передбачення майбутнього та проблема здійснення наукою своєї прогностичної функції.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Принцип об'єктивності в науковому пізнанні.
2. Мова науки та її історична еволюція.
3. Механіцизм картини світу у сучасному природознавстві.

Питання для самоконтролю:

1. Основні принципи наукового знання.
2. Дисциплінарна структура наукового пізнання.
3. Сутність принципів сучасної наукової гносеології (принцип об'єктивності, історизму, пізнаванності та ін.).

Тестові завдання

Результатом діяльності науки є:

- а) теорія;
- б) закони;
- в) факти;
- г) спостереження.

Чи може математика бути еталоном науковості, зразком для інших наук?

- а) так, бо вона довгий час зберігала значення еталона в усіх сферах знання;
- б) ні, бо зараз усвідомлені обмеження математики як еталона науковості;
- в) так, бо математика є суворо доказовою наукою;
- г) інколи може, інколи – ні, бо математика сама створює «ідеальні» умови для своїх досліджень,

Література [3, 13, 19, 20, 24, 30, 33, 41, 52, 76, 83, 87, 89, 91]

Змістовий модуль 2. Проблеми пізнання в історії філософської думки

Тема 4. Гносеологічна проблематика в античній філософії

Соціокультурні та духовні витоки давньогрецької філософії. Давньогрецьке мистецтво та релігія в контексті проблем пізнання світу. Міф як різновид пізнання. Давньогрецький поліс та проблеми раціоналізації пізнавальних процесів. Поняття теорії. Епістема і докса. Пізнання як пошук першопричин (мілетська школа), розбіжність між істиною та гадкою (елеати). Апорії Зенона. Релятивізм софістів. Пошуки понять (ідей) як основи знання.

Сократ та його відкриття людини. «Даймоніон» Сократа. Спрямованість діалектичного методу Сократа. Сократичне «незнання» та іронія. «Спростування» та сократична «майєвтика». Шлях до обґрунтування знання. Теорія пізнання світу Платона. Джерела та ступені пізнання за Платоном. Гадка та істина. Діалектика Платона. Шляхи наближення до абсолюту та віддалення від нього. Очищення душі як пізнання. Міф про печеру та його тлумачення.

Арістотель про чотири причини. Розуміння надчуттєвого Арістотелем. Структура фізичного світу. Три частини душі. Розуміюча душа та раціональне пізнання.

Гносеологічна проблематика в елліністичну епоху. Стоїки, скептики, епікурейці. Неоплатонізм та неопіфагорейство. Пізнавальні проблеми у конкретних науках у класичну та елліністичну епоху (медицина, математика, філологія, географія).

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Специфіка античної форми раціоналізму.
2. Гносеологічні основи теорії держави Платона.
3. Поняття «фізика» в Арістотеля.
4. Специфіка гносеологічних проблем грецької філософії елліністичної доби.

Питання для самоконтролю:

1. Особливості пізнання натурфілософів Давньої Греції.
2. Суть сократівського методу пошуку істини.
3. Сутність релятивізму софістів.
4. Розбіжність між істиною і гадкою у Платона.
5. Теорія ідей Платона в контексті проблеми пізнання.
6. Особливості підходу Арістотеля до вирішення проблеми пізнання.
7. Особливість розвитку гносеологічної проблематики в елліністичну епоху (стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, неоплатонізм).

Тестові завдання

Чому саме у Стародавній Греції було створено вперше наукову теорію?

- а) греки добре засвоїли мудрість Стародавнього Сходу;
- б) греки вміли запозичувати знання у інших народів;
- в) для греків велику роль грав раціональний аналіз дійсності; безкорисливе шукання істини.
- г) греки дбали про вирішення конкретних проблем практики.

Одна з перших спроб класифікації наук належить давньогрецькому філософу, великому систематизатору

- а) Фалесу;
- б) Геракліту
- в) Аристотелю
- г) Платону.

Література [10, 28, 31, 41, 42, 45, 55, 79]

Тема 5. Проблеми теорії пізнання у філософії Середньовіччя та Відродження

Значення принципу теоцентризму для філософського світогляду Середньовіччя. Співвідношення знання та віри як гносеологічна проблема середньовічної філософії: апологетика, патристика, схоластика. Проблема пізнання у Блаженного Августина. Значення авторитету у пізнанні епохи Середньовіччя. Зростання цінності знання. Розуміння природи універсалій: номіналізм, реалізм, концептуалізм. Аристотелізм Аверроеса. Номіналізм Оккама. Вчення Фоми Аквінського.

Натурфілософія мислителів епохи Відродження. М. Кузанський про ступені пізнання та «вчене незнання». Роль живопису у ренесансному пізнанні світу, його зв'язок з наукою. Телезіо про значення досвіду і почуттів у пізнанні природи. Теорія пізнання Джордано Бруно. Специфіка натурфілософії доби Відродження. Роль уяви в епоху Відродження. Функції герметизму, астрології, алхімії та кабали у підготовці науки Нового часу.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Арабська філософія у Середні віки про проблеми пізнання.
2. «Доведення буття Бога» у Середньовічній теорії пізнання.
3. Фома Аквінський та суперечка про природу універсалій.
4. Роль живопису у ренесансному пізнанні світу, його зв'язок з наукою.
5. Функції герметизму, астрології, алхімії та кабали у підготовці науки Нового часу.
6. Б. Телезіо про значення досвіду й почуттів у пізнанні природи.

Питання для самоконтролю:

1. Співвідношення знання та віри як гносеологічна проблема доби Середньовіччя.
2. Тезу про розрив з об'єктивізмом у гносеологічному вченні Августина Блаженного.
3. Зміст суперечки про природу універсалій (номіналізм і реалізм) у філософії Середньовіччя.
4. Особливості проблем пізнання в епоху Відродження.
5. Погляди М. Кузанського щодо ступенів процесу пізнання та «вченого незнання».

Тестові завдання

Основним здобутком схоластики, яка оформилася у IX–XII ст., є:

- а) розвиток експериментальних методів пізнання;
- б) вдосконалення методу індукції;
- в) вдосконалення логічного апарата, раціональних способів обґрунтування знання;
- г) розвиток спостереження як методу пізнання.

Номіналізм у Середні Віки отримав таку назву, тому що

- а) він є вченням про реальність загальних понять (універсалій);
- б) він стверджує реальність лише одиничних речей, а універсалії – лише їх імена (nomina);
- в) він стверджує, що речі існують лише номінально, а не реально;
- г) він стверджує, що як поняття, так і речі існують лише номінально, а не реально.

Якою мовою, за твердженням Галілея, написана книга Природи?

- а) математики;
- б) одкровення;
- в) філософії;
- г) фізики.

Література [2, 10, 15, 21, 28, 30, 31, 41, 55, 69, 72]

Тема 6. Сенсуалізм та емпіризм у філософії Нового часу

Історичні передумови створення класичного природознавства. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Вплив механіцизму на гносеологію та картину світу Нового часу.

Вироблення нової моделі науки Ф. Беконом. Критика чотирьох основних типів «ідолів» та ідея «трьох шляхів пізнання». «Новий Органон» і метод індукції. Знання як «сила», пізнання як «тортур» природи.

Емпіризм та сенсуалізм. Труднощі у здійсненні програми емпіризму, його «глухі кути». Емпіризм як засіб критики наявної системи знання, як нормативна програма.

Заперечення вроджених ідей у філософії Дж. Локка («*tabula rasa*»). Виокремлення зовнішнього і внутрішнього досвіду. Первинні і вторинні якості речей.

Суб'єктивно-ідеалістична позиція Дж. Берклі. Теза Дж. Берклі «*esse percipi est*», її обґрунтування автором і сучасна оцінка. Критика Д. Юмом поняття причинності. Три парадокси емпіризму, сформульовані Д. Юмом.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Формування класичного природознавства: Г. Галілей.
2. Скептицизм М. Монтеня.
3. «Суб'єктивний ідеалізм» Дж. Берклі

Питання для самоконтролю:

1. Роль індукції в новій моделі науки Ф. Бекона.
2. Чотири типи «ідолів» у філософії Ф. Бекона.
3. Особливості сенсуалізму Дж. Локка.
4. Теорія первинних і вторинних якостей Дж. Локка.
5. «Бути значить сприйматися»: концепція пізнання Дж. Берклі.
6. Гносеологічна проблематика у філософії Д. Юма.

Тестові завдання

Ф. Бекон вважав «ідолами театру»:

- а) користування хибними філософськими авторитетами;
- б) надмірне захоплення театром;
- в) переважання інтересу до мистецтва над науковими інтересами.
- г) захоплення зовнішніми науковими ефектами.

«Ідолами роду» у науці свого часу Ф. Бекон називав:

- а) ідолослужіння,
- б) поклоніння авторитетам;
- в) надмірне шанування предків;
- г) здатність людського розуму підганяти реальність під поняття, яке здається вірним.

«Ідолами печери» Ф. Бекон називає:

- а) упередження, які беруть початок з особливої природи душі й тіла індивіда, його виховання та інших випадковостей;
- б) свідомість людей первіснообщинного ладу;
- в) відлюдництво, намагання усамітнитися;
- г) невігластво й фанатизм.

«Ідолами площі» Ф. Бекон називає:

- а) пізнавальні помилки, що виникають у спілкуванні між людьми внаслідок некритичного й неадекватного застосування слів;
- б) хибні загально визнані авторитети;
- в) вплив натовпу на вченого;
- г) вплив повсякденного життя на науку.

Ф. Бекон порівнює метод пізнання з:

- а) світильником, що освітлює мандрівнику дорогу у темряві;
- б) дорогоцінним скарбом;
- в) засобами для письма;
- г) непотрібним баластом

Література [3, 4, 11, 21, 28, 36, 55, 69, 77, 83, 86]

Тема 7. Мислення як проблема теорії пізнання. Класичний ідеал раціональності

Мислення та сприйняття. Сприйняття як вид інтелектуальної діяльності. Візуальне мислення. Загальні уявлення та поняття. Раціоналізм теорії пізнання Р. Декарта, місце в ній дедукції. Принцип універсального сумніву та «правила для керівництва розумом». Дуалізм у філософії Р. Декарта та його наслідки для теорії пізнання. Теорія вроджених ідей.

Б. Паскаль про протиріччя пізнання та трагізм людського буття. Т. Гоббс про співвідношення сенсуалізму та раціоналізму у пізнанні. Гносеологічні ідеї Б. Спінози.

Класичний ідеал раціональності. Індукція та дедукція як процедури мислення. Неможливість звести мислення до індукції та дедукції. Абстракція та ідеалізація. Раціональність як цінність культури.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. «Правила для керівництва розумом» Р. Декарта.
2. Дуалізм і монізм як філософські ідеї та їх вплив на теорію пізнання.
3. Пізнання та буття людини у Б. Паскаля.

Питання для самоконтролю:

1. Раціоналізм теорії пізнання Р. Декарта.
2. Правила розбудови наукового знання за Р. Декартом.
3. Концепція «вроджених ідей» та особливості її репрезентації в теорії пізнання Р. Декарта і Дж. Локка.

Тестові завдання

Р. Декарт виробив дедуктивний метод пізнання, спираючись на метод

- а) математики,
- б) астрономії,
- в) астрології,
- г) фізики.

Декарт закликав на початку процесу пізнання:

- а) спиратися на очевидні істини;
- б) спиратися на миттєві враження;
- в) спиратися на експеримент;
- г) спиратися на внутрішні відчуття.

Друге з чотирьох правил розуму, що наближають його до науки, сформульоване Декартом, полягає в тому, щоб поділити кожен річ на стільки частин, скільки потрібно, щоб краще її вивчити. Це відповідає методу:

- а) синтезу;
- б) аналізу;
- в) дедукції;
- г) індукції.

Література [5, 8, 11, 21, 44, 49, 54, 55, 67, 69, 75, 87]

Тема 8. Проблема пізнання у німецькій класичній філософії. Пізнання та діяльність у марксизмі та неомарксизмі

Зміщення центру уваги від об'єкта до суб'єкта як головна особливість німецької класичної філософії. Інтерпретація знання як можливості конструювання. Критична філософія І. Канта. «Коперніканський переворот», здійснений І. Кантом. Встановлення меж пізнання, визначення форми та джерела наукового пізнання. Априорні та апостеріорні знання. Поняття феномена та ноумена. Неможливість пізнання «речі-в-собі». Антиномії І. Канта.

Пізнання та діяльність у «науковченні» Й. Г. Фіхте. Інтелектуальне споглядання, мистецька інтуїція і релігійна віра як шляхи пізнання у філософії Ф. Й. Шеллінга. «Феноменологія духу» Г. В. Ф. Гегеля. Феномен діалектики. Основні «закони» діалектики. Проблема єдності діалектики, логіки та теорії пізнання.

Співвідношення ідей К. Маркса і Ф. Енгельса та німецької класичної філософії. Розуміння практики у філософії марксизму. Нове розуміння науковості у К. Маркса. Виявлення механізмів соціокультурної детермінації науки, діалектичного її зв'язку з практикою.

Трансформація марксистських ідей у філософії ХХ ст. «Франкфуртська школа», розв'язання проблеми соціокультурних засад пізнання. Ідеї «критичної теорії» М. Горкхаймера та Т. Адорно: аналіз спадщини Просвітництва. Розуміння легітимації сучасного суспільства Ю. Габермасом та його теорія «комунікативної дії». Аналіз проблеми розуміння в межах справжньої комунікації та звернення Ю. Габермаса до аналізу буденної мови.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Поняття чуттєвості, мислення й розуму у філософії І. Канта.
2. Поняття «речі-в-собі» у філософії І. Канта.
3. Феномен німецької класичної філософії та її значення у розкритті діяльній природи пізнання
4. Вплив гносеологічних ідей Ф. Й. Шеллінга на російську та українську філософію «срібного віку».
5. Гносеологічні ідеї Й. Г. Фіхте та сучасна наука.
6. Основні ідеї роботи «Діалектика Просвітництва» М. Горкхаймера та Т. Адорно.

Питання для самоконтролю:

1. Характеристика діяльній природи суб'єкта пізнання в німецькій класичній філософії.
2. Джерела і межі пізнавальної діяльності в теорії пізнання І. Канта.
3. Роль розсудку і розуму в теорії пізнання І. Канта.
4. І. Кант про подолання суперечності між емпіризмом і раціоналізмом.
5. Діяльній-творча основа людського буття у філософії Й. Г. Фіхте.
6. Проблеми теорії пізнання в межах системи ідеалістичної діалектики Г. В. Ф. Гегеля.
7. Соціокультурні засади пізнання у філософії К. Маркса.
8. Роль практики у теорії пізнання марксизму.

Тестові завдання

Антиномії чистого розуму, за І. Кантом:

- а) свідчать про необмежені можливості людського пізнання;
- б) свідчать про певні межі теоретичного пізнання світу;
- в) свідчать про безсилля людського розуму у пізнанні світу;
- г) свідчать про некритичний підхід дослідника до проблем пізнання.

Що із зазначеного нижче не є законом діалектики, сформульованим Гегелем:

- а) закон виключеного третього,
- б) закон єдності та боротьби протилежностей,
- г) закон заперечення заперечення,
- д) закон переходу кількісних змін у якісні.

Література [8, 10, 16, 28, 30, 31, 34, 42, 47, 55, 69, 86]

Тема 9. Епістемологічні проблеми в українській та російській філософії

Становлення ідей теорії пізнання у вітчизняній філософській традиції. Г. С. Сковорода, П. Юркевич про людиномірність процесу пізнання. В. Соловйов, М. Бердяєв, П. Флоренський, О. Лосєв про критику сцієнтизму у сфері пізнання та його ідеологічного застосування у сфері політики. Г. Шпет як захисник принципів феноменології проти метафізичних спекуляцій. І. Франко, М. Драгоманов про соціальне пізнання та значення в ньому мистецтва. В. І. Вернадський про наукове пізнання. М. Бахтін: діалогічний принцип пізнання в гуманітарних науках. «Київська школа філософії» другої половини ХХ ст.: П. В. Копнін, М. Л. Злотіна, В. І. Шинкарук, В. П. Іванов, С. Б. Кримський.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Г. С. Сковорода: життя та пізнання.
2. Гносеологічні ідеї І. Франка та М. Драгоманова.
3. Діалектична філософія М. Л. Злотіної.

Питання для самоконтролю:

1. Людиноцентризм теорії пізнання в історії української філософії.

Тестові завдання

Український філософ П. Юркевич:

- а) захищав матеріалістичний підхід до пізнання світу;
- б) був прихильником неоплатонізму, об'єктивного ідеалізму;
- в) був суб'єктивним ідеалістом;
- г) був агностиком.

Література [10, 16, 18, 19, 20, 26, 30, 43, 48, 49, 64, 71]

Змістовий модуль 3. Проблеми наукового пізнання у філософії науки

Тема 10. Позитивізм і неопозитивізм про проблеми наукового пізнання. Теорія пізнання К. Поппера

Статус позитивного знання у філософії позитивізму. Співвідношення науки і філософії за О. Контом. Вчення про три стадії розвитку людського пізнання. Наука про суспільство. Методи пізнання соціології. Еволюціонізм Г. Спенсера. Прагматизм Дж. Дьюї, Дж. Мілля. Концепція наукового пізнання Е. Маха.

Аналіз мови науки у неопозитивістських концепціях Б. Рассела, М. Шліка, Л. Вітгенштейна, Р. Карнапа. Еволюція поглядів Л. Вітгенштейна. Повернення до аналізу природної мови та його методологічні аспекти. Етапи розвитку позитивізму у ХХ ст. (Е. Мах, Р. Авенаріус, Віденський гурток). Віденський гурток і логічний позитивізм.

Неопозитивістський ідеал достовірного знання. Успіхи й поразки неопозитивізму. Теорія верифікації неопозитивістів і теорія фальсифікації як базова ідея методології К. Поппера. Трагування Поппером природи наукового методу. Істина і правдоподібність. Попперівська теорія третього світу і теорія пізнання без суб'єкта. Концепція зростання і розвитку наукового знання в філософії К. Поппера. Критичний раціоналізм К. Поппера.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Критичний раціоналізм К. Поппера.
2. Критика К. Поппером діалектики Гегеля та Маркса.
3. Теза Дюгема-Квайна у контексті попперівської концепції фальсифікованості знання.

Питання для самоконтролю:

1. Суть сцієнтизму та становлення позитивізму в філософії ХІХ ст.
2. Вчення про три стадії розвитку людського знання у філософії О. Конта.
3. Ознаки позитивного знання за О. Контом.
4. Сутність еволюціонізму в гносеологічній теорії Г. Спенсера.
5. Характерні риси гносеологічної теорії неопозитивізму і постпозитивізму.
6. Критичний раціоналізм К. Поппера.

Тестові завдання

Що, згідно з К. Поппером, є найважливішим джерелом зростання світу об'єктивного знання:

- а) підтвердження досвідом;
- б) верифікація;

- в) критицизм і фальсифікація;
- г) конкуренція.

«Третій світ», за К. Поппером, це:

- а) реальність, що існує об'єктивно;
- б) стан свідомості та його активність;
- в) універсум об'єктивного знання;
- г) все, зазначене вище.

К. Поппер вважав, що головна вада теорії – це:

- а) принципова неможливість її спростувати;
- б) можливість її спростувати;
- в) неможливість її розвивати далі;
- г) неконкурентоспроможність теорії.

Література [6, 10, 17, 27, 28, 36, 53, 59, 60, 65, 81]

Тема 11. Постпозитивістські концепції філософії науки: І. Лакатос, Т. Кун, П. Фейєрабенд

Внутрішні протиріччя концепції К. Поппера. Попперівська методологія і реальна практика наукового дослідження. Поняття дослідницької програми І. Лакатоса та її основні елементи. Гносеологічні засади методології дослідницьких програм. Критика І. Лакатосом методологічних стратегій: індуктивізму, конвенціоналізму й фальсифікаціонізму. Розходження підходів І. Лакатоса та К. Поппера. Роль історії науки у відборі стратегій наукового дослідження. Основні протиріччя у поглядах Лакатоса.

Філософія науки Т. Куна. Критика Куном традиційних концепцій методології науки. Використання Т. Куном історичного підходу. Поняття парадигми як ключове поняття концепції Куна. Функціонування парадигмального знання на різних етапах розвитку науки. Роль парадигми у створенні наукового співтовариства. Процес зміни парадигми і феномен наукових революцій. Аналогія між науковою та соціальною революцією. Проблема прогресу у розвитку наукового знання та проблема спадковості у пізнанні. Евристична цінність концепції Т. Куна у розробленні проблем епістемології, філософії та методології науки.

Філософія науки П. Фейєрабенда. Критика вченим позитивізму і кумулятивізму як вихідний пункт в побудові концепції науки. Принцип відносної автономії наукового знання. Принцип теоретичного плюралізму і «принцип міцності» в еволюції знань. Позиція методологічного та епістемологічного анархізму. Відмова П. Фейєрабенда від раціоналізму і методологічного універсалізму. Співставлення науки з міфологією, містикою та релігією. Критика науки як різновиду ідеології. Питання про можливість існування науки без методологічної впорядкованості наукового мислення.

Проблема історичної релятивності ідеалів і стандартів науковості. Ідея П. Фейєрабенда щодо побудови науки «з людським обличчям».

Орієнтовна тематика рефератів:

1. І. Лакатос про роль історії науки у відборі стратегій наукового дослідження.
2. Історичний підхід у філософії науки Т. Куна.
3. Співвідношення науки, міфології, містики та релігії у філософії П. Фейєрабенда.
4. Релятивізація ідеалів і стандартів науковості у постпозитивізмі.

Питання для самоконтролю:

1. Концепція науково-дослідних програм І. Лакатоса.
2. Концепція парадигм і наукових революцій Т. Куна.
3. Концепція «методологічного анархізму» П. Фейєрабенда.

Тестові завдання

У чому полягають сутнісні ознаки наукової парадигми (Т.Кун)?

- а) це – визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх вирішення;
- б) найвищі творчі досягнення епохи в певній сфері, в певний період існування науки;
- в) виміри традиції, які гальмують розвиток науки та заважають творчості;
- г) помилки вчених, які є джерелом нових пошуків.

Як, за Т. Куном, відбувається перехід до нової парадигми в розвитку науки?

- а) різко, революційним шляхом;
- б) поступово, шляхом логічних аргументів та посилян на досвід;
- в) вкрай повільно, шляхом поступового порівняння старої парадигми з новою, а також із самою природою;
- г) повільно, шляхом часткових змін старої парадигми.

Симптомом наукової революції, за Т. Куном, є

- а) збільшення конкуруючих варіантів;
- б) готовність випробувати щось нове;
- в) звертання за допомогою до філософії;
- г) все, визначене вище.

Література [10, 13, 22, 27, 28, 40, 54, 74, 81, 85, 86, 88]

Тема 12. Етапи розвитку наукового пізнання. Наукові революції та зміна ідеалів наукового пізнання

Структура засад науки та динаміка їх розвитку. Чотири наукових революції та характеристика класичного, некласичного та постнекласичного ідеалів наукової раціональності (за В. Стьопіним). Методологічні особливості класичного ідеалу наукової раціональності: детермінізм і механіцизм. Становлення дисциплінарної науки в ХІХ ст.

Некласичний тип наукової раціональності та некласичний ідеал раціональності. Наукові відкриття початку ХХ ст. та їх вплив на філософію та методологію пізнання. Некласична наука: межі релятивізації. Поняття приладової ситуації та специфіка пізнання мега- та мікросвіту.

Постнекласична наука та постнекласичний тип наукової раціональності. Діалектика фундаменталізму та антифундаменталізму. Подолання дихотомії фактів і цінностей. Людиномірність як найважливіша характеристика постнекласичної науки та проблема наукової об'єктивності.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Наукові революції та історичні типи наукової раціональності.
2. Класичний та некласичний ідеал раціональності.
3. Фундаменталізм і антифундаменталізм у пізнанні.
4. Людиномірність пізнання в постнекласичній науці.

Питання для самоконтролю:

1. Зміст поняття «парадигма».
2. Поняття наукової революції.
3. Критика обмеженості наукового пізнання в екзистенціалізмі.

Тестові завдання

Некласична наука характеризується:

- а) залежністю наукової картини об'єкта від методів його дослідження,
- б) механістичним редукціонізмом у розумінні природних процесів,
- в) пануванням механіки у створенні картини світу;
- г) незалежністю наукової картини об'єкта від методів його дослідження.

Постнекласична наука характеризується такою рисою, як:

- а) формуванням дисциплінарної структури науки,
- б) революцією у методах збереження та передання інформації,
- в) формуванням експериментального природознавства;
- г) дистанційованістю науки від проблем моралі.

Теорія А. Ейнштейна стосується періоду:

- а) класичної науки;
- б) некласичної науки;
- в) постнекласичної науки;
- г) науки Нового часу.

Література [3, 13, 26, 29, 35, 38, 52, 59, 68, 75, 76, 82]

Змістовий модуль 4. Основні рівні та форми пізнання

Тема 13. Істина як проблема теорії пізнання

Істина як центральна тема теорії пізнання. Істина і хиба, абсолютна і відносна істина. Основні концепції істини: кореспондентська, конвенціональна, когерентна, регулятивна, прагматична.

Критерії істини. Верифікація і фальсифікація. Співвідношення пояснення та розуміння. Різновиди досвіду та різновиди істини. Істина у сфері філософії, науки, мистецтва.

Скептицизм, феноменалізм, релятивізм, реалізм у теорії пізнання. Можливість об'єктивної істини у контексті змін пізнавальних парадигм та пізнавальних традицій. Істина і ступені правдоподібності (К. Поппер).

Істина як ідеал пізнавальної діяльності. Концепція багатошаровості реальності та наявності істин різних типу. Конфлікт і взаємодія істин науки та істин здорового глузду. Конкретність істини.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Кореспондентська концепція істини (за Арістотелем).
2. Когерентна концепція істини (І. Кант, логічний позитивізм).
3. Феноменологічна концепція істини (Е. Гуссерль).
4. Практика як критерій істини у марксизмі та прагматизмі: спільне та відмінне.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття істини.
2. Співвіднесення понять: абсолютна, відносна, об'єктивна істина.
3. Основні концепції істини.
4. Агностицизм, його головні ознаки та приклади з історії філософських вчень.

Тестові завдання

З принципу повної відносності істини виходили:

- а) Платон;

- б) Арістотель;
- в) Сократ;
- г) софісти.

Головна мета та вища цінність наукового пізнання, це:

- а) відкриття об'єктивної істини;
- б) досягнення правди;
- в) встановлення обґрунтованих фактів;
- г) формування сміливих гіпотез.

Література [3, 7, 8, 14, 18, 24, 25, 33, 39, 45, 54, 84, 86, 89, 91]

Тема 14. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні. Роль інтуїції у пізнанні

Живе споглядання як момент чуттєво-предметної діяльності, його форми (відчуття, сприйняття, уявлення). Відсутність «чистої» чуттєвості, позбавленої впливу мислення. Раціональне пізнання, його зв'язок з мовою. Співвідношення розсудку та розуму в пізнанні. Розум як вищий рівень раціонального пізнання, його властивості. Основні форми мислення (логічні форми). Зв'язок раціонального пізнання як з чуттєвими, так і з ірраціональними формами пізнання.

Інтуїція та проблема здатності безпосереднього осягнення істини. Поняття чуттєвої інтуїції в історії теорії пізнання. Подібність і відмінність чуттєвої інтуїції та сприйняття. Інтуїція та очевидність. Інтелектуальна інтуїція й апріорне знання. Декарт і раціоналізм про інтелектуальну інтуїцію. Кант про інтелектуальну інтуїцію. Сучасний інтуїціонізм у філософії математики. Гуссерль про інтуїцію. Інтуїтивістська теорія пізнання Лосського. Інтуїтивізм у межах філософського інтелектуалізму й ірраціоналізму (А. Бергсон). Неявне знання та інтуїція: їх взаємозв'язок і відмінність. Інтуїція як форма безпосереднього осягнення істини та пізнавального відкриття. Творчість і відкриття як проблеми теорії пізнання. Інтуїція та інсайт. Інтуїція як форма мислення. Інтуїція у буденному житті.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Проблема джерел пізнання в історії та сучасності.
2. Роль творчої інтуїції у науковому пізнанні.
3. Конфлікт та взаємодія істин науки та здорового глузду (А. Еддінгтон).

Питання для самоконтролю:

1. Позиція раціоналізму в теорії пізнання.
2. Позиція емпіризму в теорії пізнання.

3. Позиція сенсуалізму в теорії пізнання.
4. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні.
5. Специфіка форм чуттєвого пізнання.
6. Логічні форми мислення.
7. Інтуїція в сучасній гносеології.
8. Взаємозв'язок логіки та інтуїції у процесі пізнання.

Тестові завдання

Здатність осягати істини, не звертаючись до розгорнутого логічного міркування, це:

- а) інтуїція;
- б) воля;
- в) талант;
- г) уява.

Міркування, аргумент, який спирається на розум і логіку, це:

- а) дискурс;
- б) інтуїція;
- в) дедукція;
- г) індукція.

Чи можливо побудувати логіку наукового відкриття?

- а) так, можливо, тому що наука – раціональне пізнання;
- б) ні, неможливо, тому що відкриття вміщує велику долю інтуїції, є унікальним;
- в) так, можливо, шлях будь-якого відкриття може бути пізнаним;
- г) так, можливо, тому що розвиток наукового знання має певні закони.

Література [3, 7, 8, 14, 20, 24, 28, 33, 39, 45, 54, 71]

Тема 15. Логіка та методологія наукового пізнання

Логіка та послідовність етапів наукового дослідження. Проблема, гіпотеза, наукова ідея, концепція, закон як структурні компоненти теоретичного пізнання. Наукова ідея як спроба нетрадиційного пояснення явищ. Наукові гіпотези, їх формування та обґрунтування. Різновиди гіпотез: нульова, описова, пояснювальна, основна робоча, концептуальна. Науковий факт та його структура. Роль наукових фактів у науковому дослідженні. Наукова теорія як система достовірного знання. Вимоги до наукових теорій. Концепція як спосіб розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї теорії. Поняття, категорії, принципи, постулати, правила як структурні елементи науки. Сутність та

правила аргументації у сучасній науці. Роль ідеалізованого об'єкта у формуванні теорії. Взаємодія теоретичного та емпіричного рівнів пізнання.

Поняття методу, методології, методики. Філософські, загальнонаукові та конкретнонаукові методи пізнання. Емпіричні методи дослідження (спостереження, опис, порівняння, вимірювання, експеримент). Теоретичні та загально логічні методи дослідження (аналіз, синтез, індукція, дедукція, ідеалізація, абстрагування, моделювання, формалізація, аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний). Роль філософії у науковому пізнанні. Застосування діалектичного методу.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Наукова гіпотеза та її роль у дослідженні.
2. Роль моделювання у сучасному науковому дослідженні.
3. Експеримент і межі його застосовування в сучасному науковому пізнанні.
4. Джерела ефективності математичних методів у наукових дослідженнях.

Питання для самоконтролю:

1. Форми наукового пізнання: ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.
2. Наукова проблема та її роль у пізнанні.
3. Функції гіпотези у науковому пізнанні.
4. Феномен наукового факту.
5. Сутність і особливості емпіричного рівня пізнання.
6. Поняття методу наукового пізнання.
7. Основні методи емпіричного рівня пізнання.
8. Найважливіші ознаки методу спостереження.
9. Суттєві риси та переваги експерименту як методу емпіричного рівня пізнання.
10. Суть методу моделювання та його роль у пізнанні.
11. Основні методи теоретичного рівня пізнання.
12. Індукція та дедукція як методи пізнання.
13. Сутність абстрагування як методу пізнання.
14. Аналіз і синтез як методи пізнання.
15. Методологія та методика наукового пізнання.

Тестові завдання

Наукове дослідження починається з:

- а) побудови гіпотез;
- б) формулювання проблеми;
- в) створення нових методів дослідження;
- г) впровадження нових методів дослідження.

Найбільш розвинутою формою наукового пізнання є:

- а) ідея;
- б) проблема;
- в) гіпотеза;
- г) теорія.

Наукові факти – це:

- а) події, що відбувалися або відбуваються насправді;
- б) відображені свідомістю факти дійсності;
- в) факти перевірені, осмислені й зафіксовані мовою певної науки;
- г) все, зазначене вище.

Література [3, 12, 16, 18, 28, 33, 39, 45, 53, 56, 60, 91]

Змістовий модуль 5. Специфіка соціально-гуманітарного пізнання.

Тема 16. М. Вебер та неокантіанці про соціальне пізнання та «науки про дух»

Наукова революція XIX ст. та становлення дисциплінарної науки. Усвідомлення специфіки гуманітарного пізнання на початку XX ст. Сцієнтизм і антисцієнтизм у європейському суспільстві. Неокантіанство (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, В. Дільтей). «Науки про природу» та «науки про дух». Методологія пояснення та розуміння. Діалектика загального та особливого, множинного та одиничного у соціально-гуманітарному пізнанні.

М. Вебер про цілераціональну дію та «розуміючу соціологію». Наука як покликання та професія. Принцип «зарахування до цінності» та «свободи від оцінки», ідеальний тип як логічна конструкція. Соціальна дія та «настанова на іншого», види соціальної дії. Формальна раціональність. Світоглядні передумови соціологічного вчення М. Вебера.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Причини та сутність антисцієнтизму в європейській культурі XX ст.
2. «Розуміюча соціологія» М. Вебера: критика інтуїтивізму та натуралізму у гуманітарних науках.
3. Експеримент в історичних науках.

Питання для самоконтролю:

1. Особливості соціального пізнання.
2. «Науки про природу» та «науки про дух» у неокантіанстві.
3. Роль М. Вебера у розвитку теорії соціального пізнання.

Тестові завдання

Розподіл наук на «науки про природу» та «науки про культуру» було здійснено:

- а) неокантіанцями В.Віндельбандом та Г.Ріккертом;
- б) марксистами К.Марксом та Ф.Енгельсом;
- в) атомістами Демокритом та Епікуром;
- г) позитивістами О. Контом та Г. Спенсером.

Вчений, який вважав, що головне для соціології вивчати осмислені дії людей у їх співвідношенні з об'єктами зовнішнього й внутрішнього світу («розуміюча соціологія») – це:

- а) К.Маркс;
- б) М.Вебер;
- в) Е.Дюркгейм;
- г) Т.Парсонс

Література [1, 10, 17, 32, 36, 46, 50, 58, 60, 61, 62, 63, 70]

Тема 17. Методологічні схеми структуралізму, постструктуралізму, феноменології та герменевтики в гуманітарному пізнанні

Методологія структурного аналізу у лінгвістиці й літературознавстві, її застосування для виявлення інваріантних структур мовної діяльності. Акцентування дослідницького інтересу на знаковому аспекті культури. Критика суб'єктивізму екзистенціалізму та реабілітація можливостей об'єктивно-наукового знання у сфері антропології та культурології. Проблеми пізнання у структуралізмі в контексті аналізу міфологічної свідомості (К. Леві-Стросс), знання та ідеології Р. Барт).

Криза структуралізму, перенесення уваги з тексту на контекст. «Археологія знання» М. Фуко про форми функціонування «мов» науки, моделей-епістем. Аналіз М. Фуко співвідношення знання та влади. Використання ідей структуралізму та постструктуралізму в історичному дослідженні (деконструкція Ж. Деррида, влада-знання М. Фуко та Ж. Дельоза).

Феноменологія як онтологія і метод. Ідея приналежності людини до світової гармонії у контексті розуміння Е. Гуссерлем ролі «ейдосів» у мисленні. Процесуальний характер феномена (М. Гайдеггер). Питання про необхідність і можливість трансцендентної редукції, виникнення проблеми мови і культури у межах феноменології.

Герменевтична програма пізнання. Первинне значення герменевтики як теорії розуміння, вчення про розуміння та інтерпретацію документів. Еволюція герменевтики від тлумачення текстів до тлумачення людського буття. Г. Гадамер про онтологічний характер герменевтичного кола як специфічну рису процесу розуміння. Опосередкованість розуміння знаками та символами.

П. Рікбор про аналіз цілісних культурних текстів як об'єкта інтерпретації.
«Метагерменевтика» Ю. Габермаса та теорія комунікативної дії.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Критика М. Гайдеггером європейського раціоналізму.
2. Пізнання феноменів культури у концепції О. Шпенглера.
3. Значення поняття «осьовий час» К. Ясперса для пізнання людської історії.
4. Поняття «епістеми» (М. Фуко) та «парадигми» (Т. Кун): порівняльний аналіз.
5. М. Фуко про співвідношення знання та влади.
6. Проблеми герменевтики у філософії М. Гайдеггера та Г. Гадамера.

Питання для самоконтролю:

1. Герменевтика як метод соціально-гуманітарного пізнання.
2. Структуралізм, постструктуралізм і феноменологія в гуманітарних науках.
3. Проблема співвідношення пояснення та розуміння в герменевтиці.

Тестові завдання

Специфічно гуманітарним методом наукового дослідження є

- а) герменевтика;
- б) діалектика;
- в) метафізика.
- г) системний метод.

Література [2, 3, 6, 7, 8, 17, 36, 44, 46, 51, 58, 59, 70, 72, 80]

Тема 18. Сьогоднішні проблеми соціально-гуманітарного пізнання. Постнекласична наука та соціальна синергетика

Методологічні новації постнекласичного етапу розвитку науки. Методологія міждисциплінарних досліджень, синергетика як дослідницька програма. Людиномірність постнекласичної науки та виклики науковій об'єктивності. Екологізація сьогоденної науки.

Роль феноменології та герменевтики в історичній реконструкції світу шляхом розуміння смислів, наданих світові конкретною людиною конкретної епохи (школа Анналів, мікроісторія, неонаратив). Історія та соціологія повсякденності. Стратегії запитання-відповіді в історичному дослідженні (Р. Коллінгвуд, Франкфуртська школа та ін.). Ідеї дієвої історії (феноменолого-герменевтична школа в Німеччині). Застосування феноменологічного методу в психології, етиці та естетиці, праві та соціології.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Франкфуртська школа та сучасні проблеми пізнання.
2. Французькі історики «школи анналів» про специфіку історичного пізнання.
3. Методологія історичного та соціологічного пізнання повсякденності.

Питання для самоконтролю:

1. Проблеми теорії пізнання за доби постнекласичної науки.

Тестові завдання

Біфуркація – це термін, що стосується методу:

- а) діалектики;
- б) синергетики;
- в) метафізики;
- г) герменевтики

Синергетика є у нинішній час методологічно продуктивною науковою концепцією, тому що вона:

- а) може однозначно передбачити шляхи і наслідки розвитку будь-якої системи;
- б) відновлює механістичну картину світу, що панувала у класичній науці;
- в) вміщує в собі нові пріоритети сучасної картини світу з її нестабільністю, багатоальтернативністю розвитку, ідеєю виникнення порядку з хаосу;
- г) дозволяє забезпечити можливість глобального втручання у соціокультурні процеси.

Література [1, 6, 23, 26, 29, 35, 38, 61, 75, 76, 78, 88]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

2. Альтернативные миры знания / Ред. В. Н. Порус, Е. Л. Черткова. – СПб. : РХГИ, 2000. – 328 с.
3. Александрова О. О. Філософія Середніх віків та доби Відродження: Підручник. – К. : Парапан, 2002. – 172 с.
4. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования : Учеб. пособие. – К. : МАУП, 2002. – 216 с.

5. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : Підручник. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
6. Білокобильський О. В. Раціональність як межа метафізичного дискурсу //Філософська думка. – 2006. – №5. – С. 143–157.
7. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. – К. : Видавництво «Промінь», 2011. – 320 с.
8. Будко В. В. Адекватность научного познания. – Харьков : Основа, 1990. – 184 с.
9. Возняк В. Розсудок, розум, повсякденність //Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 3–22.
10. Войно-Ясенецкий В. Ф. (Архиепископ Лука). Наука и религия. – М. : Образ, 2007. – 192 с.
11. Воронкова В. Г. Філософія : Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал» 2004. – 464 с.
12. Гайденок П. П. История новейшей европейской философии в её связи с наукой. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 456 с.
13. Гегель Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет. – Т. 1. – М. : Мысль, 1972. – С. 387–394.
14. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 224 с.
15. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
16. Заблуждающийся разум? Многообразие вненаучного знания / Под ред. И. Т. Касавина. – М. : Политиздат, 1990. – 464 с.
17. Злотина М. Л. Диалектика. – К. : Изд. ПАРАПАН, 2008. – 264 с.
18. История методологии социального познания: конец XIX–XX в. / В. Б. Власова, Н. С. Петренко, Н. М. Смирнова. – М. : ИФ РАН, 2001. – 248 с.
19. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания: Опыт логико-гносеологического исследования. – М. : Наука, 1973. – 324 с.
20. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
21. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации. – К. : Наукова думка, 1974. – 208 с.
22. Кузнецов Б. Г. Разум и бытие. Этюды о классическом рационализме и неклассической науке. – М. : Наука, 1972. – 288 с.
23. Кун Т. Структура научных революций : Пер. с англ. – М. : АСТ, 2009. — 310 с.
24. Лейси Х. Свободна ли наука от ценностей? Ценности и научное понимание : Пер. с англ. – М. : Логос, 2008. – 360 с.
25. Лекторский В. А. Субъект, объект, познание. – М. : Наука, 1980. – 358 с.
26. Лекторский В. А. Эпистемология классическая и неклассическая. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 256 с.
27. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2014. – 254 с.

28. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.
29. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с.
30. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
31. Проблема знания в истории науки и культуры / Под ред. Е. Н. Молодцова. – СПб. : Алетейя, 2001. – 256 с.
32. Рассел Б. Історія західної філософії : Пер. з англ. – К. : Основи, 1995. – 760 с.
33. Риккерт Г. Философия жизни : Пер. с нем. – К. : «Ника-Центр», «Вист-С», 1998. – 506 с.
34. Розов М. А. Научная абстракция и её виды. – Новосибирск: Наука, 1965. – 138 с.
35. Рузавин Г. И. Методология научного познания. – М. : Юнити, 2005. – 286 с.
36. Сидоренко Л. І. Аксиологія постнекласичної науки // Сучасна українська філософія : традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / Відп. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова. – К. : ВПЦ «Кіівський університет», 2011. – С. 204–222.
37. Современная философия науки: Знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада: Учеб. хрестоматия / А. А. Печёнкин (сост.). – М. : Логос, 1996. – 400 с.
38. Стёпин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. – 1989. – № 10. – С. 3–18.
39. Стёпин В. С. О методологических подходах к анализу социального познания // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2014. – № 3. – С. 3–10.
40. Сурмин Ю. П., Бидзюра И. П. Учебник для ученого. Методология и логика научного исследования. – К. : Прінт Сервіс, 2014. – 848 с.
41. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки : Пер. с англ. / Пол Фейерабенд. – М. : Мысль, 1986. – 544 с.
42. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В. І. Шинкарук. – К. : «Абрис», 2002. – 742 с.
43. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М. : Республика, 2001. – 720 с.
44. Флоренский П. А., свящ. У водоразделов мысли // Сочинения : В 4 тт. – М. : Мысль, 2000. – Т. 3, Ч. 1. – 624 с.
45. Хайдеггер М. Время картины мира : Пер. с нем. // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 93–119.
46. Цофнас А. Ю. Гносеологія. – К. : Алерта, 2005. – 232 с.
47. Шаповалов В. Ф. О специфике гуманитарного знания // Общественные науки и современность. – 1994. – № 1. – С. 85–92.
48. Швырёв В. С. Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 176 с.

49. Шинкарук В. И. Единство диалектики, логики и теории познания. Введение в диалектическую логику / В. И. Шинкарук. – К. : Наукова думка, 1977. – 368 с.
50. Шинкарук В. И. Теория познания, логика и диалектика И. Канта (И. Кант как родоначальник немецкой классической философии). – К. : Наукова думка, 1974. – 336 с.

Література з мережі Інтернет

50. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Макс Вебер. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 707–735. – <http://lib.ru/POLITOLOG/weber.txt>.
51. Гадамер Г.–Г. Истина и метод. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с. – http://yanko.lib.ru/books/philosoph/gadamer-istina_i_metod.pdf.
52. Добронравова І. С. Ідеали і типи наукової раціональності // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури : Матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165-річчю університету : Гуманітарні науки. Частина I. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – С. 24–28. – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dobr-ideal.html>.
53. Поппер К. Логика научного исследования // Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., Прогресс, 1983. – С. 61–72. – http://lib100.com/book/philosophy/logic_of_scientific_discovery/_Карл%20Поппер,%20Логика%20научного%20исследования.pdf.
54. Рациональность как предмет философского исследования / ИФРАН. – М., 1995. – 225 с. – <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000980/st000.shtml>.
55. Реале Дж, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Санкт-Петербург, 1997. – http://yanko.lib.ru/books/philosoph/reale_antiseri-4_tom-roman_now-2003-a.htm.
56. Стёпин В. С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс, 2000. – 744 с. – <https://allendy.ru/Книги/Степин%20В.С.%20Теоретическое%20знание.pdf>.
57. Mielkov Iu. The Hierarchy of Values in the Contemporary Science // Review of European Studies. – 2016. – Vol. 8, No. 2. – P. 149–158 (doi:10.5539/res.v8n2p149).
58. Weber M. “Objectivity” in Social Science and Social Policy / Max Weber // Riley G. (Ed.) Values, Objectivity, and the Social Sciences / Gresham Riley (ed.). – Reading, Mass., etc. : Addison-Wesley Publishing Company, 1974. – P. 69–83. – <http://anthropos-lab.net/wp/wp-content/uploads/2011/12/Weber-objectivity-in-the-social-sciences.pdf>.

Додаткова

59. Автономова Н. С. Философские проблемы структурного анализа в гуманитарных науках. – М. : Наука, 1977. – 272 с.

60. Блауберг В. Г., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
61. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
62. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М. : Медиум, 1995. – 324 с.
63. Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
64. Вернадский В. И. О науке. Том 1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. – Дубна : Изд. центр «Феникс», 1997 – 576 с.
65. Витгенштейн Л. О достоверности // Вопросы философии. – 1991. – №2. – С. 67–121.
66. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності // Філософія освіти. – 2015. – № 1. – С. 26–38.
67. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках : Пер. с фр. / Декарт Р. Сочинения : В 2 тт. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 250–296.
68. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К. : Либідь, 1990. – 152 с.
69. Койре А. Очерки истории философской мысли. О влиянии философских концепций на развитие научных теорий : Пер. с фр. / Александр Койре. – М. : Прогресс, 1985. – 286 с.
70. Кошарний С. О. Біля джерел філософської герменевтики (В. Дільтей і Е. Гуссерль). – К. : Наукова думка, 1992. – 124 с.
71. Крымский С. Б., Парахонский Б. А., Мейзерский В. М. Эпистемология культуры. – К. : Наукова думка, 1993. – 216 с.
72. Кузанский Н. О мире веры // Вопросы философии. – 1992. – №5. – С. 29–54.
73. Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 124 с.
74. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. – М. : Медиум, 1995. – 340 с.
75. Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеал рациональности. – Тбилиси : Мецниереба, 1984. – 84 с.
76. Мелков Ю. А. Факт в постнеклассической науке. – К. : ПАРАПАН, 2004. – 224 с.
77. Мелков Ю. О. Становлення людини як суб'єкта пізнання за доби класичної науки // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2014. – № 24. – С. 38–43.
78. Нестерова М. А. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы. – Сумы : Университетская книга, 2015. – 336 с.
79. Платон. Диалоги : Пер. з грецьк. – Харків : Фоліо. 2008. — 350 с.
80. Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм (еволюція методології та її поширення у гуманітарних студіях). – Львів : Вид-во Нац. університету «Львівська політехніка», 2010. – 336 с.
81. Поппер К. Логика социальных наук // Вопросы философии. – 1992. – № 10. –

С. 65–76.

82. Ратников В. С. О рациональности нарративного объяснения // Научный вестник Чернивецкого университета. – 2014. – Вып. 706: Философия. – С. 13–19.
83. Рациональность на перепутье: В 2 кн. / П. П. Гайденко (ред.). – М. : РОССПЭН, 1999. – Кн. 1. – 366 с.
84. Савостьянова М. В. Аксиологический анализ парадигмальной науки или о роли ценностей в науке. – К. : Изд. ПАРАПАН, 2009. – 260 с.
85. Фейерабенд П. Как защитить общество от науки : Пер. с англ. // Эпистемология и философия науки. – 2005. – № 1. – С. 217–228.
86. Хайдеггер М. Наука и осмысление // Хайдеггер М. Время и бытие : Статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – С. 238–251.
87. Daston L., Galison P. Objectivity. – New York : Zone Books, 2010. – 504 p.
88. Putnam H. The Collapse of the Fact / Value Dichotomy and other essays. – Cambridge, Mass.; London : Harvard University Press, 2002. – XIV, 190 p.
89. Rescher N. Objectivity : the Obligations of Impersonal Reason. – Notre Dame, Indiana; L. : The University of Notre Dame Press, 1997. – XII, 232 p.
90. Toulmin S. Human Understanding : The Collective Use and Evolution of Concepts. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1972. – XX, 500 p.
91. Turri J. Knowledge and the Norm of Assertion: An Essay in Philosophical Science. – Cambridge : Open Book Publishers, 2016. – 128 p.

МАУП